

nevyjadřuje se k němu. Konec konců z multikulturalnosti vznášející se v sociální prázdnotě by zůstal v nejlepším případě jen materiál na folklórní festival.

Szahaj v reakci na tyto hromadící se obtíže nabízí neobyčejně vyvážené názory, opírající se o banální tvrzení, že relativismus vymyslela jen západní kultura. Zejména se přimlouvá za subtilní, nebojovný a „přející“ západní etnocentrismus, který se snaží vyrovnat se s multikulturalismem pragmatickým a institucionálním způsobem. „Obecně dává přednost kontextuálnímu přístupu, citlivému k zvláštnostem a situacím, cenícímu si více ‚detailního‘ rozmyšlení pro a proti (politického, spojeného s praxí) než hodnocení ‚ve velkém‘ (filozofického, snažícího se formulovat nadčasová a nekontextuální).“ Jako shodné s takovým přístupem předkládá například stanovisko postmoderního liberalismu Johna Graye a názory Richarda Rortyho či Nancy Fraserové.

Szahajova knížka je především rozumným a zdravým hlasem v diskusi o menšinách, proto by se měla stát povinnou četbou pro každého, kdo se touto tematikou v teorii či praxi zabývá. Ujmout se slova na obranu hodnoty evropské kultury a civilizace je možno nejen v hysterickém tónu Oriany Falaciové, ale také s rozvahou, erudicí i porozuměním pro složitost problémů spojených s jinými. Je vhodné do ní nahlédnout také před tím, než zaujmeme místo na některé ze stran veřejné debaty, která vzbuzuje v Polsku pořád silné emoce a týká se práv sexuálních menšin.

Obě knihy, i když se navzájem tolik liší stylem i badatelskou perspektivou, představují důkladné uvedení do problematiky multikulturalismu, nešetřící kritickými úvahami o teoretickém rámci tohoto pojmu, šíří jeho užítí a racionálním společenském uplatnění. Kdo má oči pro čtení, nechť čte.

Joanna Derdowska
(Z polštiny přeložil Jiří Ogrocký.)

Karel Krejčí: *Sociologie literatury*

(cyklostylováno 1944, 150 s.), reeditováno (Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka, eds.), Brno, Masarykova univerzita 2001, 124 s.

Karla Krejčího (1904–1979), polonistu, komparativního literárního vědce a sorabistu, sociologie přitahovala ve dvou rozměrech – jako „obecné téma“ (sociologie literatury jako jeden z metodologicko-teoretických předpokladů každé solidní literární historie) a jako praktický analytický nástroj: sociologický přístup se projevuje v řadě Krejčího speciálních literárněvědních a literárněhistorických prací, zejména v textech *Polská literatura ve věrech revoluce*, 1934, *Heroikomika v básnictví Slovanů*, 1964, ale také v životopisných studiích o A. M. Tilschové a Jakubu Arbesovi, ba dokonce v *Praze legend a skutečností*, 1957. Dlužno zdůraznit, že Krejčího jako *sociologa literatury* si pohříchu povšimnuli dříve literární vědci než sociologové, zejména Antonín Měšťan (1999) a Aleš Haman (2000). Přirozeně nelze pominout záslužný čin Ivo Pospíšila a Miloše Zelenky, kteří cyklostylovaný „protektorátní“ text Karla Krejčího *Sociologie literatury* z roku 1944 reeditovali (s vročením 2001 bez povšimnutí ze strany sociologické obce) a opatřili obsírným, byť místy poněkud záhadným úvodem (Krejčího biografie totiž končí rokem 1958, protože prý „pozdější literární a politické osudy po roce 1958 představují již odlišnou a zcela samostatnou kapitolu“, s. 29). Horší službu nelze nikomu prokázat: Krejčí-člen strany, Krejčí-akademik, Krejčí-nositel nejvyššího polského vyznamenání, ale taky Krejčí-zednář... tak co bylo dál?

Nemyslím (ačkoliv si tím nejsem úplně jist), že je dnes nutno hájit právo *sociologie umění* a tedy i *sociologie literatury* na svěbytnou existenci, a to nejen v rámci sociologie samotné (tam kontinuálně, i když s podstatnými věcnými proměnami, prostě existuje: ve Francii např. ve znamenitých studiích Nathalie Heinich, která vydala několik knih, které by stály nejen za čtení, ale i za překlad, například *Goyova sláva: Esej z antropologie*

uctívání, 1991; *Býti umělcem: Proměny sociálního statusu malíře a sochaře*, 1996; *Býti spisovatelem: Tvorba a identita*, 2000). Existuje ale dokonce v rámci solidně pojaté literární vědy. I v textu tak vypjatém – ve vztahu ke „klasické literární teorii“, jíž je známý *Úvod do literární vědy* z roku 1995 (u nás vydaný 1999), má soubor témat, jimiž se „klasická sociologie literatury“, jejímž je Karel Krejčí modelovým představitelem, zabývá, své pevné a relativně rozsáhlé místo. Proměnily se akcenty, důraz na sémiotickou a komunikativní funkci vzrostl, objevila se témata nová – ale (a to podtrhneme) u Krejčího začasté *in nuce* již připomenutá: rozsáhlé je dnes stále znova diskutována role ideologie (ta ale z důvodů snad dobových u Krejčího jako samostatné téma chybí), podrobně je rozebrán obraz feministické literatury atd. Jinými slovy – ani radikálně postmodernistické kompendium literatury ze sociálního kontextu nevyděluje. S některými našimi pozéry odmítajícími „sociální funkci umění“ jako anachronickou ptákovinu (např. Patrik Ouředník a kupodivu taky sociolog práva Jiří Příbáň) můžeme souhlasit v jediné věci: literatura již přestala substituuovat některé funkce občanské společnosti, což je nepochybně dobře. Literatura však nemůže abdikovat na to, že v rámci *ustavující se a stabilizující se občanské společnosti* bude více než jen sebestředným popisem a zobrazením většinou jen toho, co je ve společnosti marginální, ošklivé a odpudivé. Mimochodem – na patologickou zálibu pozdně moderní společnosti v ošklivosti upozornil (pomineme-li již Nietzscheho) filozofující biolog Ludwig von Bertalanffy. Nemluvím o kritické funkci literatury, mluvím o autorské sebestřednosti: literární dílo, které komunikuje samo se sebou a s totálně individualizovaným čtenářem, se totiž opravdu předmětem vážného sociologického studia stát nemůže. Nebo může? Jako výpověď o tom, jak se umění proměnilo a jak se proměnil jeho vztah ke společnosti? Část literatury a výtvarné a hudební tvorby byla ovšem vždycky tím, pro co se v posledních letech ujal termín *efemérní kultura*, její produkty však nikdy nebyly za „skutečnou“, „autentic-

kou“ součást kultury (řekněme v adorno-vském smyslu) považovány.

To je ale otázka, kterou v této vypjaté podobě neznal ani Karel Krejčí, ani jeho velcí současníci: diskuse o *l'art pour l'artismu* jsou proti individualistické vzpouře některých autorů (a ve výtvarném umění je situace myslím ještě nápadnější) slabým odvarem sociálně necitlivého egotismu. Proti časům Karla Krejčího s *dominantou literatury a výtvarného umění* (a pomalu se prosazujícího rozhlasu) dnes dominuje svět tzv. mediální, *svět audiovizuální kultury*. A ten je – bez jakékoliv nadsázky – předmětem sociologického studia v míře až nepředvídatelné, protože „mediální analytici“ dobře a rychle pochopili, že mocný nástroj, který mají v rukou, nebude fungovat, nebudou-li poměrně přesně znát, *v jakém sociálním prostředí* a za jakých sociálních podmínek audiovizuální média působí. Literatura asi zbytečně vyklízí pole a *abdikovat na sociologii literatury právě dnes* se jeví téměř jako něco na způsob „zrady vzdělanců“ (Julien Benda arcif v poněkud jiném kontextu).

V těchto souvislostech má smysl se nad studii (plurál je na místě) Karla Krejčího znovu zamýšlet, jakkoliv byly původní autorské ambice skromné. Zdůrazněme ale, že Krejčího *Sociologie literatury* je *jediným* textem tohoto druhu u nás. Jistě, Krejčího pokusu předcházela jednak česká vydání některých klasických textů z této oblasti (mám na mysli zejména Guyaua, 1925, Hennequina, 1896, Ruskina, 1901 a 1910, Šklovského, 1933, Taina, 1873 a 1913, velký výbor z Taina uspořádal Václav Černý v 70. letech a vyšel poté pod „cizím jménem“), jednak sociologické usilování *Pražského lingvistického kroužku* a – nikoliv na místě posledním – sociologizující čtení beletrie, které u nás na úroveň vpravdě evropskou povznesl Masaryk.

Sociologa samozřejmě může a musí zajímat, k jakému posunu došlo od let čtyřicátých, kdy Krejčí psal, do současné doby – vnějším ukazatelem mohou být odkazy na dobové autority. Krejčí ve svých sociologicky orientovaných textech a zejména ve dvou pří-

mo programových studiích z let 1944 a 1946 odkazuje zásadně jen na nezpochybnitelné klasiky disciplíny – Taina, Guyeau, Müllera-Freienfelse, Saint-Beuva, Burckhardta, Henequina, Brunetièra a – což není bez zajímavosti – na ruského autora P. Sakulina (a to i v textu vydaném za války). Je přirozené, že základní badatelská polonistická orientace Krejčího vede k Ingardenovi, a to zejména k jeho nepopíratelně nadčasové koncepci „konkretizace“ literárního díla, a k J. S. Bystroňovi. Vztah Krejčího k Mukařovského pojetí estetické hodnoty, funkce a normy byl zřejmě složitý, explicitě jej připomíná až v textu poválečném. Nemá smysl srovnávat texty Mukařovského a Krejčího z hlediska kvality – sledovaly odlišné cíle, byly koncipovány s odlišnými záměry a vycházely z odlišných myšlenkových i badatelských kontextů. Krejčí je ovšem *systematik klasického ražení*, jeho učebnicově koncipovaný text nepomíjí v podstatě nic z toho, co je dodnes v sociologii literatury a umění živé, i když konkrétní interpretace se přirozeně v běhu času proměnily.

Autoři úvodu a editoři Ivo Pospíšil a Miloš Zelenka postřehli ostatně zcela přesně, v čem byl Krejčí dokonce duchem tak říkajíc anticipativním. Krejčí nepochybně správně postřehl význam prostorového aspektu literatury a dokonce zavedl termín „koloniální literatura“, který dnes nabyl významu jistě značně odlišného – generální emancipační tendenci koloniálních literatur Krejčí ale pochopil velmi přesně. Podobně si počíná Krejčí s fenoménem *tzv. triviální literatury*. Krejčí porozuměl tomuto narůstajícímu trendu, ale nemohl předpokládat, že to, co on sám viděl jako „uspokojování nejprimitivnějších potřeb čtenářských“, se v době audiovizuálního světa stane pro některé nadějí, že lidé aspoň nepřestanou číst. Krejčího domněnka, že „periferní autor se cítí vázán veřejnou morálkou, tu se však zachraňuje tvrzením, že zločiny líčí pro odstrašující příklad, pikanterie, aby lidem zhnusil sexuální volnost...“ (str. 67) atd., samozřejmě dnes padá nikoliv jako důsledek Krejčího badatelského omylu či neadekvátního sociologického citu, ale jako důsledek

proměny doby samotné: žijeme ve společnosti, jíž se nikoliv neprávem říká „společnost permissivní“, v níž je dovoleno téměř vše – a nejen v literatuře.

Krejčího válečný učebnicový text věcně doplňuje studie ze *Sociologické revue* (1946), kde Krejčí zaujímá umírněné, ale věcné stanovisko k některým svým současníkům, k Šaldovi, který k nám uváděl Henequina, k Arne Novákovi, který reprezentoval jakýsi duchovnědný antisociologismus, k Chalupnému, s nímž literární věda nikdy nevěděla, co počít, ale taky k Mukařovskému a Wollmannovi (jejichž strukturalismus chápe jako „samostatné pokračování ruského formalismu“, což je jistě literární zkratka nebo čiré nedorozumění).

Jistě není nezajímavé, že Krejčí připomíná „vedoucího teoretika ruského marxismu“ G. V. Plechanova, jehož sociologicko-literární texty dlužno pokládat opravdu asi za to nejkultivovanější, co v rámci marxistického uvažování o umění vůbec bylo kdy napsáno, a samozřejmě „svého“ P. N. Sakulina. Poznámám, že o Sakulinovi nevěděli ani dotázaní odborníci, nalezl jsem nebagatelní informaci, že Pjotr Sakulin patřil k předrevoluční literární škole (psal o Odojevském, Gogolovi, Dostojevském) a na začátku sovětské éry navrhl koncepci patnáctisvazkového kompendia o literární vědě: vyšly tři svazky, třetí se jmenuje *Vveděnije v sociologiju literatury* (a je z roku 1925). Sakulin tedy k „sovětskému typu“ ještě zdaleka nepatří, jeho kniha by asi i dnes právě proto stála za přečtení – vidím (či spíše cítím) v něm jakéhosi „předčasného Bachtina“.

Zatímco ve válečném textu Krejčí ale aspoň konstatoval, že „revoluční Rusko poměrně brzo našlo cestu k literárním klasikům a revolucionismus první porevoluční generace byl nahrazen silným tradicionalismem“, v poválečném textu se zmiňuje pouze o ruské literárně kritické tradici (Bělinskij, Dobroljubov, Černyševskij). Co evidentně chybí – a vysvětlení se nám dnes již nedostane – je Krejčího *názor* na to, co se v porevolučním Rusku vlastně stalo.

Krejčího program pro sociologii literatury po válce je shrnut v článku publikovaném v *Sociologické revui* (roč. XII., 1946, č. 2, str. 102) do čtyř bodů:

1. vyrovnat se se sociologickým přínosem literárního bádání cizího;
2. aplikovat sociologická hlediska na domácí literární materiál;
3. vypracovat ucelený teoretický systém a pracovní metodu literární sociologie a ko-
nečně;
4. použít vědeckých poznatků v praxi
národního a kulturního života.

Zejména první dva úkoly znějí nadále aktuálně, ze dvou prostých důvodů: především – od dob, kdy Karel Krejčí psal své texty, jsme prošli intelektuální vichřicí, která smetla i to málo, čím jsme kdy přispěli k sociologii umění v minulosti, takže zaplnit onu kognitivní a informační proluku je úkol vskutku aktuální, a za druhé – podstatně se změnila doba sama, politicky, socioekonomicky a především kulturně. Říkají-li někteří střizliví autoři, že nežijeme sice v postmoderní společnosti, ale že žijeme postmoderní mentalitou, mají asi blízko ke skutečnosti. Vize Zygmunta Baumana, že prožíváme dobu plnou ambivalencí, v níž se i postmoderna stává zdrojem freudovského utrpení, nejen rozkoše (*Ponowoczesność jako źródło cierpień*, Warszawa 2000), se zdá naplňovat. Ale to je samozřejmě jiné téma.

Kromě ocenění nepochybné Krejčího zásluhy o *revitalizaci* (ba dokonce *spíše systémovou konstituci*) *sociologie literatury*, jakkoliv šlo o pokus skromný a nikoliv jeho vinou či zanedbáním nedokončený, lze si klást řadu otázek – například proč Krejčí „ignoruje“ české inspirační zdroje (Mukařovský, Šalda, Masaryk) a samozřejmě nakolik jde o pouhou antikvitu a tedy „historickou zajímavost“ a nakolik i dnes inspirativní čtení. Na jednoznačně položenou otázku – zda Krejčího má smysl ještě dnes číst – odpovím stejně jednoznačně – nepochybně ano. To, že jsme poučeni vývojem literatury samé, její intelektuální reflexe (ba dokonce „dekonstrukce“)

a že se zásadně změnilы dobové kontexty, nic nemění na tom, že v klasických textech zrnka, když už ne zrovna snopy, moudrosti najdeme vždycky. Ba více – četba klasických textů je vždycky korektivem k přirozené lidské tendenci podlehnout módě a k tomu, co Pitirim Sorokin právem nazval „sociologickou amnézií“: zapomínáme totiž i to, co už jsme dávno věděli, kterýžto přepych si jiné vědy jaksí nemohou dovolit.

Miloslav Petrušek

Ján Sopóci a kol.: *Slovensko v 90-tych rokoch: osem pohľadov*

Bratislava, Univerzita Komenského 2003, s. 349

Monografia deviatich autorov sa zaraďuje k monitorujúcim a hodnotiacim prácam o Slovensku, ktoré vznikajú pravidelne od polovice 90-tych rokov z podnetu zahraničných agentúr ale aj domácich kultúrnych inštitúcií. Od najznámejších *Súhrnných správ*, ktoré vydáva každoročne think-tank Inštitút pre verejné otázky, sa odlišuje v niekoľkých ohľadoch. Je menej extenzívna, pokiaľ ide o oblasti spoločenského života (nenájdete v nej napríklad zahraničné vzťahy, kultúru, ekonomiku či poľnohospodárstvo) a skúma rozsiahlejšie obdobia. Formálne ho ohraničuje november 1989, ale viaceré témy si vynucujú spätný pohľad, ktorý pokrýva viac ako polstoročie.

Dôležitou odlišnosťou je, že do nej prišli výhradne akademickí autori (piati z nich sú pracovníkmi Katedry sociológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského) a deskriptívnu polohu v každej kapitole dopĺňa či predchádza prehľad teoretických prístupov a diskusia o alternatívnych perspektívach a konceptoch, ktoré možno použiť pri skúmaní vývoja v daných oblastiach.

Ján Sopóci, zostavovateľ monografie a autor dvoch kapitol, pozval k spolupráci odborníkov, ktorí sa dlhodobo zaoberajú výskumom jednotlivých spoločenských inštitúcií v ôsmich oblastiach, či sektoroch spoločens-